

Čapoun, Daniel

O čem má být teorie smyslu života?

Studia philosophica. 2025, vol. 72, iss. 2, pp. 23-32

ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SPH2025-2-3>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.83661>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 04. 02. 2026

Version: 20260130

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

O čem má být teorie smyslu života?¹

What is the theory of the meaning of life supposed to be about?

Daniel Čapoun

K programu teorie smyslu života

Heslo² pro smysl života v internetové *Stanfordské encyklopedii filozofie* mimo jiné rekapituluje dosavadní stav bádání a vymezuje stanoviska k základním problémům rozvíjejícího se oboru filozofie smyslu života. Z rekapitulace dosavadního stavu bádání je zjevné, že se badatelé nijak zvlášť nezaměřují na zodpovězení otázky po smyslu života. Ústředním zájmem badatelů je pojmová analýza pojmu smyslu života a rozvíjení teorií toho, co životům dává smysl nebo by za určitých okolností dávalo smysl. Tento zájem je pochopitelný alespoň ze dvou důvodů. Za prvé, podobně jako pojmy svobody nebo spravedlnosti se zdá být pojem smyslu života z „podstaty sporným“³, z čehož vyplývá, že pro náležité porozumění pojmu je potřeba znát relevantní sporná stanoviska k jeho definici a interpretaci. Jestliže je pojem smyslu života z podstaty sporný, badatelé nemohli a nemohou univerzálně

1 Tímto bych rád poděkoval Josefu Petrželkovi. Tato esej by nevznikla nebýt jeho garance předmětu jarního semestru 2025 Smysl života ve filozofických textech – četba. Rád bych rovněž poděkoval i ostatním účastníkům seminářů za mnohé cenné podněty.

2 METZ, Thaddeus. The Meaning of Life. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [on-line, cit. 18. 10. 2025]. Dostupné z <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/life-meaning/>>.

3 Viz GALLIE, Walter B. Essentially Contested Concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society*. 1956, 56(1). Dostupné také z <<https://doi.org/10.1093/aristotelian/56.1.167>>.

definovat pojem smyslu života. Za druhé, nadále v některých kruzích trvají pochybnosti o *smysluplnosti* akademických debat o podstatě smyslu života.

Ve výše uvedených dvou bodech vnímám několik problematických momentů. Za prvé, hrozí, že jestliže filozofové rezignují na formulování odpovědí na otázku po smyslu života, sběr autentických odpovědí ostatních, jejich reflexi, třídění, obhajobu a kritiku, budou nedostatečně obeznámeni se základem toho, co tvoří diskurz o smyslu života, a v důsledku toho nebudou jejich intuice vypovídat o plné skutečnosti toho, jak se pojem smyslu života užívá. V této souvislosti je záhodno zmínit diskuzi o tom, zda je všechen smysl života něčím žádoucím či zda existují případy, kdy je více určitého smyslu v životě nežádoucí. Věřím, že bez značně obsáhlé a reprezentativní báze není tato diskuze rozhodnutelná. Za druhé, hrozí, podobně jako v první námitce, že nedostatečné analytické a interpretační nástroje neodkryjí, co lidé míní, chtějí dokázat nebo co dělají, když mluví o smyslu nebo o životě. Bez adekvátního uchopení praktických náležitostí či společenské a osobní funkce diskurzu o smyslu života nemůže vzniknout adekvátní teorie smyslu života. Za třetí, není záhodno ignorovat potenciální perspektivní využití filozofické teorie smyslu života pro širokou veřejnost či terapeutickou obec. Věřím, že i vzhledem k vnímané krizi duševního zdraví může právě filozofická teorie smyslu života přispět užítku společnosti.

Věřím, že i kdyby měla být hlavním záměrem a náplní filozofického zkoumání smyslu života pojmová analýza, tak je na úrovni teorie potřeba důkladně zmapovat možná stanoviska a rozvinout věcné problémy spjaté s diskurzem o smyslu života a na úrovni metateorie určit možné metodologické postupy a přístupy k výkladu teorií a tvrzení z diskurzu o smyslu života. Teorie smyslu života se však dle mého mínění nemusí omezovat na pojmovou analýzu a má potenciál vyrovnat se již zaběhnutým tematicky blízkým filozofickým oborům: etice a poněkud zašlé filozofii dějin. Inspirační v tomto ohledu může být zejména etika. Jednotlivé podobory etiky jako deskriptivní, normativní a aplikovaná etika spolu s mezioborovou morální psychologií a dějinami etických idejí poskytují pomyslný půdorys, na němž lze vystavět výzkumný a badatelský program teorie smyslu života.

Zvláštní zřetel by se dle mého mínění měl zpočátku věnovat oblasti metateorie, odpovídající metaetice, jež by zahrnovala otázky ontologie, epistemologie a sémantiky vzhledem k obsahu teorie smyslu života, jelikož, jak níže ukazují, existují prima facie opodstatněná metateoretická stanoviska zachycující vztah teorie a mentální a praktické činnosti jednotlivce k entitám

figuruje v teorii, která mají netriviální důsledky pro to, jak se mají teorie tvořit, rozvíjet a interpretovat. Mimoto nevěřím, že je možné tvořit, rozvíjet a interpretovat teorie bez zaujmutí metateoretického stanoviska.

V následujícím představím, o čem by měla být teorie smyslu života, a to ve dvou krocích. Bezprostředně předešlému základní výzkumné a badatelské otázky teorie smyslu života a metateorie. Ve zbytku eseje se – vzhledem ke kritickému čtení výše zmíněného hesla ve *Stanfordské encyklopedii filozofie* – věnuji tomu, co považuji za nejdůležitější problém metateorie, tedy ontickému statusu entit figurujících v teorii ve vztahu k mentální a praktické činnosti jednotlivce.

Program teorie smyslu života

Teorie smyslu života by měla sestávat z formulace problémů myšlení o smyslu života, jejich řešení a kritiky těchto řešení. Mezi otázky teorie smyslu života by mělo mimo jiné patřit: Tvoří diskurz o smyslu života svébytný obor nebo spadá například pod diskurz o štěstí nebo o morálce? Jak definovat smysl? Jak definovat život? Mohou i jiné entity nebo fenomény mít svůj smysl? Je smysluplnost života vždy něčím žádoucím? Mají některé životy smysl a jiné nikoli, nebo jsou životy smysluplné v různé míře? Jak může člověk poznat, že je život smysluplný nebo co je jeho smyslem? Co je smyslem života? Jaké vlivné odpovědi byly předloženy? Existuje smysl života? Jestliže existuje, je jeden (monismus) nebo mnohý (pluralismus)? Mají všichni lidé též smysl života (univerzalizmus), nebo se smysly života neredukovatelně liší ve vztahu k osobám (partikularismus)? Skládá se smysl života z mnoha smyslů, nebo je nedělitelný? Mohou být životy beze smyslu pouze smysluprázdné, nebo jsou vždy nesmyslné? Jaké dějiny má myšlení o smyslu života? Jak se liší původní romantické a soudobé humanistické myšlení o smyslu života? Existují africké, americké, asijské a jiné koncepty, které odpovídají pojmu smyslu života? Jak souvisí pocit smysluplnosti s pojmem smyslu života? Souvisejí pojmy smyslu v logické sémantice, hermeneutice a filozofii jazyka s pojmem smyslu v teorii smyslu života?

Metateorie smyslu života by se měla zaměřovat na metodologii postupů teorie, analýzu a interpretaci pojmů a tvrzení z diskurzu o smyslu života. Mezi otázky metateorie by mělo mimo jiné patřit: Jaké postupy by měla teorie zvolit? Jaké ontické předpoklady mají tvrzení z diskurzu o smyslu

života nebo jaké pravditele postuluje nebo musí postulovat teorie pro tvrzení z diskurzu o smyslu života? Jak rozumět diskurzu o smyslu života jako společenské praxi? Jakými logickými zákony se řídí nebo má řídit argumentace teorie a diskurzu o smyslu života? Mají tvrzení teorie a diskurzu kromě kognitivní složky smyslu i nonkognitivní složku smyslu?

Metateoretické úvahy k ontickému statusu smyslu života

Otázka po tom, jaké teoretické entity teorie smyslu života nebo diskurz o smyslu života postuluje, je nejdůležitější otázkou metateorie. V závislosti na odpovědi se bude lišit interpretace teorie, ale i výzkumný a badatelský zájem a způsob rozvíjení teorie. Teprve tato odpověď, spolu s výše uvedeným návrhem náplně teorie smyslu života, může plně zodpovědět otázku po tom, o čem má být teorie smyslu života. V následujícím uvádím na patřičnou míru konceptualizaci dichotomie subjektivismus–objektivismus, abych představil dle mého mínění adekvátnější dichotomii realismus–antirealismus. Na závěr eseje přibližuji motivace pro zaujmutí některého z metateoretických stanovisek a řeším terminologickou otázku nihilismu.

Falešná dichotomie

Zmíněné heslo⁴ pro smysl života v internetové *Stanfordské encyklopedii filozofie* také řeší ontický status entit postulovaných v teorii nebo v diskurzu o smyslu života. V této souvislosti rozlišuje mezi supernaturalismem, naturalismem a nihilismem. Nicméně tato označení zahrnují značně pestré množství tezí, které se mohou navzájem doplňovat nebo překrývat. Nihilista tak může být zároveň ateistický výlučný supernaturalista a například věřit, že jen tehdy, kdyby Bůh existoval a dal lidem nějaký účel, by měly lidské životy nějaký smysl, ale jelikož Bůh neexistuje, lidské životy smysl nemají.

V rámci naturalismu heslo rozlišuje mezi subjektivismem a objektivismem. Tato sugestivní dichotomie je dle mého mínění zavádějící alespoň ze dvou důvodů. Za prvé, dichotomie je ve skutečnosti falešná. Obě stanoviska

4 METZ, Thaddeus. The Meaning of Life. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [on-line, cit. 18. 10. 2025]. Dostupné z <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/life-meaning/>>.

lze vystihnout dvěma, popřípadě třemi tezemi. Subjektivismus spočívá v přesvědčení, že smysl života je mnohý a partikulární k dané osobě a že se smysl života odvíjí co do obsahového určení a existence od preferencí jednotlivce.⁵ Objektivismus obě teze převrací: Smysl života je jeden a univerzální a nijak se neodvíjí od preferencí jednotlivce. Ve vlastním textu hesla je popsáno třetí „pravoúhlé“ stanovisko, jež spočívá v přesvědčení, že existuje jeden, univerzální smysl života, který se odvíjí od preferencí jednotlivců, již na věc nahlízejí z „určitého hlediska“.⁶ Představitelné je přinejmenším jedno další stanovisko: Smysl života je mnohý a partikulární k jednotlivcům, ale neodvíjí se od preferencí jednotlivců. Za druhé, otázky, zda je smysl života jeden nebo mnohý, univerzální nebo partikulární, závislý na preferencích jednotlivce nebo nezávislý, dle mého mínění náleží do věčných problémů, jež by měla řešit teorie, kdežto otázka po ontickém statusu smyslu života, již, jak se zdá, implicitně vznášejí přívlastky „subjektivní“ a „objektivní“, náleží do metateorie.

Ontický status smyslu života v teorii

Z předešlého vyvstává otázka po ontickém statusu smyslu života vzhledem k činnosti a působení jednotlivce. Jestliže dichotomie mezi subjektivismem a objektivismem není adekvátní pro popis vztahu mezi smyslem života a mentální a praktickou činností jednotlivce, jakým jiným pojmovým rámcem lze tento vztah zachytit? Věřím, že vhodným pojmovým rámcem pro popis tohoto vztahu je dichotomie realismu a antirealismu.

Od poslední čtvrtiny 20. století je v některých oblastech analytické filozofie díky práci⁷ Michaela Dummetta z 60. a 70. let běžné charakterizovat mnohé historické i soudobé teoretické spory jako spory mezi realistickým a antirealistickým přístupem.⁸ Realistou nebo antirealistou lze být ve vztahu k existenci, mimo jiné, smysly vnímatelného světa, nepozorovatelných entit

5 Tamtéž.

6 Tamtéž.

7 Zejména viz DUMMETT, Michael. *Truth And Other Enigmas*. London: Duckworth 1978, s. 145–165.

8 Zdá se, že právě Michael Dummett se jako první pokusil odhalit souvislost mezi realismem co do existence obecnin a realismem co do existence smyslu vnímatelného světa. Jeho pohled spočíval v zavedení obecně realistické a antirealistické teorie smyslu teoretických tvrzení nebo propozic.

postulovaných přírodovědeckými teoriemi, morálních faktů, obecnin, matematických objektů, ale také například státních zájmů v teorii mezinárodních vztahů.⁹ Realismus ani antirealismus ovšem nemá ustálenou formální definici. Dle *Oxfordského slovníku filozofie*¹⁰ realismus může tvrdit, že 1) věci popisované teorií jsou skutečné, nebo že 2) existují nezávisle na mentální činnosti jednotlivce, nebo že 3) tvrzení teorie nejsou redukovatelná na tvrzení teorie z jiného oboru, nebo že 4) tvrzení teorie mají pravdivostní podmínky, nebo že 5) můžeme poznat, že tvrzení teorie jsou pravdivá.¹¹

Jak tedy rozumět distinkci mezi realismem a antirealismem vzhledem k ontickému statusu smyslu života? Věřím, že ačkoli se podrobnosti realistických a antirealistických interpretací teorie smyslu života nebo jejích částí budou navzájem lišit, zejména proto, že různí teoretici budou pokládat různé teoretické entity z jiných oborů za skutečné, lze postihnout alespoň základní obrysy realistického a antirealistického přístupu a faktory, které mohou motivovat k jejich zaujmutí. V tomto ohledu považuji za užitečné obrátit pozornost k rozdílu mezi pojmy objevu a vynálezu. Zatímco realista interpretuje teorii, jako by měla objevit předmět svého zájmu, antirealista interpretuje teorii, jako by měla předmět svého zájmu vynalézt. Zatímco realista považuje teorii za popis, antirealista může k teorii zaujmout alespoň jedno z přinejmenším dvou různých stanovisek. Fikcionalista považuje teorii za užitečný nebo jinak opodstatněný smyšlený příběh, kdežto konstruktivista považuje teorii za užitečné nebo jinak opodstatněné znázornění myšlenkového konstruktů.

Motivy pro realismus a antirealismus

Jaké motivy jsou pro zaujmutí jednoho z výše uvedených tří stanovisek? Hlavním motivem pro přijetí realismu je dle mého mínění souhra očekávání samotného teoretika a jeho okolí. Teoretikové obecně chtějí, aby jejich práce vedla k věcnému poznání, což antirealistické stanovisko může splnit jen

9 Zatímco označení „realismus“ platí napříč různými obory s výjimkou filozofie matematiky, antirealistické teorie zahrnují postupně: idealismus, instrumentalismus, fikcionalismus, nominalismus, konstruktivismus, v teorii mezinárodních vztahů rovněž konstruktivismus.

10 BLACKBURN, Simon. *The Oxford Dictionary of Philosophy* (2. ed.). Oxford: Oxford University Press 2006, s. 309–310.

11 Pro srovnání viz CRAIG, Edward. Realism And Antirealism. In CRAIG, Edward (ed.). *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Milton Park a New York: Routledge 2005, s. 887–891.

nepřímo. Zároveň je před osobním okolím, veřejností a nadřízenými snaží ospravedlnit zkoumání, snad poněkud temné a nepřehledné, ale přeci jen faktické skutečnosti než vytváření, kritika a zkoumání smyšlených příběhů a konstrukcí myslí. Podružným motivem je to, že se všichni lidé nutně nejprve učí vykládat tvrzení realisticky a že i antirealista zprvu musí ke zkoumané látce přistoupit, jako by měla být skutečná a popsitelná. Jinými slovy, realismus je výchozí pozice, jež je vzhledem k běžným očekáváním méně absurdní než antirealismus. Mimoto realista dokáže snáze vysvětlit účinnost a praktickou využitelnost některých hegemonních teorií. Pro realistu je to proto, že pravdivé nebo pravdě blízké přírodní zákony mají prediktivní sílu a pravdivé nebo pravdě blízké teoretické popisy poskytují praktickou využitelnost a orientaci ve světě.

Proč se tedy někteří stávají antirealisty namísto například toho, aby se stali eliminativisty, tj. zastánci názoru, že teorii nebo i diskurz je záhodno opustit? Jedním z motivů pro přijetí antirealismu je dle mého soudu skepticismus vůči přesvědčení, že tvrzení teorie vypovídají o svém předmětu. Pro fikcionalistu mohou vypovídat o mluvčích nebo o sociálním kontextu. Pro konstruktivistu mohou vypovídat o vztazích mezi pojmy nebo o lidských intuicích a pozorováních. Mimoto může být antirealista přesvědčen o tom, že teorie v důsledku podstatně ovlivňuje způsob, co a jak teoretik vnímá, jak tvoří pojmy a jak sbírá, vyhodnocuje a třídí data. Konečně se dle mého mínění někteří teoretici přiklánějí k antirealismu, jelikož mají inklinace ke konvencionalismu. Vstřícná definice konvencionalismu může zahrnovat přesvědčení, že valná shoda odborného mínění co do obsahu teorie není důkazem blízkosti teorie k pravdě, nýbrž důsledkem konvenční výuky teorie. Teoretikové musejí nejprve navyknout jazyku teorie, až posléze mohou sledovat, zda teorie koresponduje s realitou, zda se naplňují její predikce nebo zda teorie poskytuje praktickou využitelnost či orientaci ve světě.

Otázka pojetí nihilismu

Zbývá otázka metateoretického zachycení nihilismu. Mělo by být nihilistické stanovisko chápáno jako teoretické nebo jako metateoretické stanovisko? Kdyby neexistovalo stanovisko fikcionalismu, mohlo by nihilistické stanovisko být ryze teoretickým postojem, avšak jelikož existuje možnost zaujmutí fikcionalistického stanoviska, je třeba buď v teorii nebo v metateorii nebo

v obou zavést pro fikcionalismus pojmovou distinkci nebo jiné zdvojení. Poněkud násilně se zdá zavedení distinkce mezi nihilismem bez přívlastku na úrovni teorie a reálným nihilismem na úrovni metateorie. Méně násilně se zdá rozdělení fikcionalisticky pojaté teorie na část realistickou, která se snaží dokázat, že smysl života neexistuje, a na část fikční, která popisuje zejména to, že a co je smysl života.

Konečně zbývá vyřešit nejednoznačnost pojmu nihilismu. V závislosti na jednotlivé teorii může nihilismus znamenat jen to, že smysl života neexistuje, nebo i to, že jelikož smysl života neexistuje, je život nesmyslný. Dle mého mínění druhá teze postuluje existenci něčeho velmi podobného smyslu života, jen v některých ohledech s opačnými vlastnostmi, tj. nesmyslnost života. Věřím, že by pro jednoznačné pochopení bylo náležité pojem nihilismu opustit a namísto něj zavést pojmovou distinkci afirmativismu a negacionismu. Zatímco pojem nihilismu může v kontextu implikovat jak tezi, že život je smysluprázdný, tak tezi, že život je nesmyslný, tak pojem negacionismu vzhledem ke smyslu života implikuje pouze tezi, že život je smysluprázdný, a ponechává otevřeno, zda je také nesmyslný.

Závěr

Věřím, že výše uvedené pojetí badatelského a výzkumného programu může být plodné a perspektivní. Móda a předsudek mohou v různých dobách přát teorii smyslu života, někdy více, jindy méně, ale jsem přesvědčen, že teorie smyslu života má své věcné opodstatnění bez ohledu na dobu a že problémy, jež teorie otevírá, jako otázka existence přirozených účelů, otázka úlohy nebo údělu člověka ve společnosti a v dějinách nebo otázka po tom, na čem by mělo záležet, dle mého mínění patří ke klasickým tématům filozofie.

Vzhledem k výše řešeným metateoretickým problémům jsem, věřím, demonstroval odůvodněnost pojmových distinkcí realismus–antirealismus a afirmativismus–negacionismus. Celková výstavba distinkcí se zdá být nosná a upřesňuje, jak tvořit, rozvíjet a interpretovat teorie vzhledem k různým stanoviskům k ontickému statusu smyslu života.

Konečně lze říci, že odpověď na otázku po tom, o čem má být teorie smyslu života, spočívá v obsahu badatelského a výzkumného programu teorie smyslu života a ve stanovení ontického statusu smyslu života ve vztahu k mentální a praktické činnosti jednotlivce na úrovni metateorie.

Bc. Daniel Čapoun

student Katedry filozofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

512976@mail.muni.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.